

Suufeissa on enemmän särmää

■ JAAKKO HÄMEEN-ANTTILA

Helena Hallenberg – Irmeli Perho: *Heijastuksia valosta. Mystikkojen islam*. Toinen, tarkistettu painos. Palmenia 2008.

Helena Hallenbergin ja Irmelin Perhon kirja islamin mystiikasta ilmestyi alun perin vuonna 1992 Yliopistopainon lyhyeksi jääneessä *Aamun maat* -sarjassa. Nyt ilmestyvä toinen painos on pienin muutoksin ja tarkistuksin sama teos. Lähinnä bibliografiaa on jonkin verran saatettu ajan tasalle.

Mystiikalla on keskeinen asema islamin perinteessä. Islamin mystiikan, suufilaisuuden, kehitystä voidaan varsinaisesti seurata 700-luvulta alkaen. Sitä ennenkin islamin piirissä toki on varmasti ollut yksittäisiä uskovia, jotka ovat pyrkineet lähestymään Jumalaa suoran, henkilökohtaisen kokemuksen kautta, mutta varsinaisesta mystisestä liikkeestä ei vielä 600-luvulla voida puhua.

Islamin mystinen perinne alkaa askeettisesta liikkeestä, joka syntyi Syyrian ja Egyptin alueen kristillisen askeesin vaikutuspiirissä – varhaiset islamilaiset askeetit omaksuivat tekniikoita ja ajatuksia kristityiltä kollegoiltaan. Varhaiskauden jälkeen suufilaisuus järjestäytyi ensin vapaamuotoiseksi liikkeeksi, jossa mystiikan rajoja etsittiin eri suunnilta ja samalla koeteltiin yhteiskunnan sietokykyä. Monet 800-luvun ja varhaisen 900-luvun mystikot puhuivat Jumala-kokemuksestaan ekstaattisella tavalla, jota uskonoppineet eivät hyväksy-

neet ja joka myös kyseenalaisti uskonnolliseen auktoriteettiin pyrkieneen kalifin aseman uskovien yhteisön hengellisenä johtajana.

Tämä johti konflikteihin uskonoppineitten ja mystikkoitten välillä. Tilanne kärjistyi mystikko al-Hallajin teloitukseen vuonna 922. Al-Hallajia syytettiin muun muassa siitä, että hänen sanottiin huudattaneen ekstaattisen tilansa aikana *ana l-Haqq* ”minä olen Jumala”. ”Juopuneitten”, kokemuksistaan kärjistäen puhuvien suufien aikakausi päättyi ja ”selvät”, varovaisemmin valtavirtaislamiin suhtautuvat mystikot perivät voiton. Tämä ei tarkoittanut ekstaattisemmän suufilaisuuden päättymistä, mutta uskonnollisista kokemuksista ryhdyttiin pääsääntöisesti puhumaan verhotuina sanakääntein ja varsinkin suufilaisen liikkeen ulkopuolisille tarjottiin rauhoittunut kuva mystiikasta. Ekstaattinen suufilaisuus kätkeytyi usein metaforiseen kieleen, jonka ulkopuoliset saattoivat tulkita runolliseksi kuvakieleksi vailla konkreettista merkitystä. Metaforisen kielen taakse kuitenkin piilotettiin vahvan ekstaattisia kokemuksia, joista esoteerisissa, harvalukuiselle sisäpiirille suunnatuissa teoksissa puhuttiin myös avoimemmin.

Samassa yhteydessä myös varhaisten suufien lausumia tulkittiin uudelleen ja selitettiin hampaattomiksi. Al-Hallajin kuuluisa lause – jota tosin ei ainakaan hänen säilyneistä kirjoituksistaan löydy – osattiin sekin selittää. Ekstaattisessa tilassa al-Hallajin oma minä oli kadonnut Jumalan läsnäoloon ja niinpä lauseen ”minä olen Jumala” todellinen subjekti, puhuja, oli tosiaan Jumala.

Ulkopuolisille suunnattiin ekoteoerisen islamin tulkintoihin sovitettu, enemmän hurskauteen ja moraaliin opetuksiin painottuva versio suufilaisuudesta. Tämä ”virallinen” suufilaisuus näyttäytyy ennen kaikkea klassisen suufilaisuuden käsikirjoissa, joista tärkeimmät kirjoitettiin 900-luvun lopun ja 1100-luvun alun välillä arabiaksi tai persiaksi. Keskeinen asema tässä mystiikan siirtämisessä islamin hyväksytyksi perinteeksi oli al-Ghazalilla (k. 1111).

Klassisen suufilaisuuden lisäksi samoihin aikoihin kehittyi vahvemmin teorettinen, mutta silti elävään uskonnolliseen kokemukseen perustuva mystinen filosofia. Tämän suunnan suuret teoreetikot Shihabaddin Suhrawardi (k. 1191) ja Ibn Arabi (k. 1240) vakiinnuttivat perinteen, joka elää keskeytyksettä varsinkin persiankielisellä kulttuurialueella edelleenkin.

Samalla kielialueella on kukoistanut myös mystinen runous, joka pyrkii ilmaisemaan Jumala-kokemuksia runouden metaforisella kielellä. Myös arabialueilla on kirjoitettu paljon mystistä runoutta, mutta persia, turkki ja Intian islamilaiset kielet, erityisesti urdu, ovat olleet tämän mystisen runouden vahvimpia ilmaisumuotoja.

Suufilaisuuden valtamuodoksi kehittyi lähinnä 1100-luvulta alkaen veljeskuntasuufilaisuus. Vanhemman perinteen väljä mestari-oppilas-suhde organisoitiin tiiviiksi, osittain munkkilaitosta muistuttavaksi järjestelmäksi, jolla on omat initiaatoriittinsä, seremoniansa ja hierarkiensa. Veljeskunnat kukoistivat 1800-luvulle asti. 1900-luvun alkupuolella suufiveljeskunnat alkoivat kuihtua, ja perinne tuntui olevan katkeamas-

sa. 1900-luvun puolivälissä veljeskuntien jäsenmäärät vähenivät ja jäsenkunta ikääntyi. Viime vuosikymmeninä veljeskuntien toiminta on elpynyt ja nykyään suufilaisuus elää uutta nousukautta. Perinteisten suufilaisuuden muotojen rinnalle on noussut islamista etäännyntynyt läntinen suufilaisuus. Varsinkin Yhdysvalloissa, Espanjassa ja Ranskassa on suufilaisiksi itseään nimittäviä ryhmiä, joiden opissa islam on marginalisoitu ja korvattu eräänlaisella yleishengellisyydellä, joka ammentaa estoittoa myös muiden uskontojen perinteestä. Madonnan tähdittämään kabbala-huumaan läntinen ”suufilaisuus” ei ole yltänyt, mutta tiettyä suosiota sekin on vaihtoehdokspiritualiteettina saanut.

Hallenbergin ja Perhon kirja rakentuu käännösten varaan. Kaksi kolmasosaa teoksesta koostuu lyhyistä, lähinnä arabiankielisen suufikirjallisuuden katkelmista ja alun yleiskatsaus islamilaiseen mystiikkaan sisältää sekin paljon käännösnäytteitä. Lähes kaikki käännökset ovat peräisin suufikäsikirjoista. *Heijastuksia valosta* esittelee sellaista klassisen suufilaisuuden kuvaa, jonka suufit halusivat antaa itsestään ympäröivälle yhteiskunnalle. Käsikirjasuufilaisuuden esittelynä se onkin hyvä ja kattava antologia, mutta kirja ei juuri huomioi muita suufilaisuuden suuntauksia. Shihabaddin Suhrawardia kirjassa ei edes mainita ja Ibn Arabin esittely on lyhyt ja pinnallinen – edes bibliografiaan ei ole otettu esimerkiksi William Chittickin perusteoksia Ibn Arabin mystisestä filofiasta. Suufilaisen teoreettisen kirjallisuuden ohella mystinen runous ja veljeskuntasuufilaisuuden tekstit puuttuvat lähes täysin. Aihee-

na suufilaisuus on tietysti niin laaja, että nämä rajaukset on toisaalta helppo ymmärtää, mutta kokonaisuudessaan kirja tulee tarjonneeksi kesytetyn, ehkä hampaattomankin näkemyksen islamin mystiikasta. Suufeissa on enemmän särmiä. Heidän valonsa ei yksin heijastunut vaan myös sokaisi ja poltti.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston arabian kielen ja islamintutkimuksen professori.